

Barokke tijdgenoten versus atonale Kurtag

Georg Friedrich Händel (1685-1759) of Johann Matthias Leffloth (1705-1731) - Sonate in C voor viola da gamba (altviool) en klavecimbel

De meeste composities van Georg Friedrich Händel hebben een Händel- Werke-Verzeichnis-nummer (HWV). Dat is reuze handig bij het vaststellen om welke compositie van de grote Duitse tijdgenoot van Bach en Telemann het betreffende muziekstuk gaat. Als zo'n HWV – nummer ontbreekt, dan is er iets bijzonders aan de hand. Zo ook in dit geval. Volgens de muziekencyclopedie 'The new Grove' is de Sonate voor viola da gamba en klavecimbel in C niet echt van Händel, maar van een zekere Johann Matthias Leffloth, een Duitse organist, afkomstig uit Nuremberg. Op het titelblad van het manuscript staat namelijk de naam van Leffloth vermeld. De naam Händel is er met potlood bij geschreven en later door een andere hand weer doorgestreept. Albert Einstein (jawel dezelfde als de natuurwetenschapper) ontdekte in Darmstadt een andere sonate waarbij onder de naam Händel ook die van Leffloth is toegevoegd. Conclusie van de 'Grove': deze compositie is 'spurious'.

Onecht is de muziek natuurlijk niet. Het eerste deel is een 'allemande'- achtige beweging waarbij de strijker (in deze uitvoering een altviool) rustig converseert met het klavierinstrument. Het tweede deel is in pittiger tempo. Muziek, zonder twijfel, duidelijk geworteld in de baroktraditie van de tijd (omstreeks 1730).

György Kurtág (geb. 1926) Jelek (tekens), op. 5

De Oostenrijker Anton Webern en de Hongaar György Kurtág zijn in de 20ste- eeuw de kampioenen van het ultrakort en bondig componeren in het 12-toonsidoom. De zes stukjes voor altvioolsolo, variërend in lengte tussen een halve en tweeëneenhalve minuut ontstonden in 1961. De componist trok zijn creatie terug. Waarom? Waarschijnlijk werd zijn muziek in het communistische Hongarije niet bijzonder geapprecieerd. De vooraanstaande altvioliste Kim Kashkashian inspireerde Kurtág in 1994 tot een revisie. De altviool doorloopt in deze zes miniaturen het volledige spectrum van uitdrukkingvormen. Vlijmscherpe pizzicati, tremolo's op alle snaren, fluisterzachte en soms zelfs schorre passages, con sordino (met demper), etc, etc.. De karakteristieken van zigeunermuziek uit zijn vaderland is ver weg in de noten verstopt. Dus heel goed luisteren, want de klanken zijn voorbij voordat je er erg in hebt. Heel spannend!

Georg Philipp Telemann (1681-1767) – Fantasie voor klavecimbelsolo

De nijvere Duitse componist Georg Philipp Telemann heeft een gigantisch oeuvre voor het nageslacht achtergelaten. Hoe de man het allemaal heeft klaargespeeld, is een wonder. In Hamburg, waar hij het grootste deel van zijn lange leven woonde en werkte, had hij de muzikale leiding in vele kerken (oratoria, cantates), voerde hij het lokale Collegium Musicum aan (concerti en veel kamermuziek), schreef hij meer dan veertig opera's voor de dan wereldberoemde Hamburger Oper en vond daarnaast ook nog tijd voor het publiceren van theoretische geschriften. Veel muziek verkocht hij bij abonnement in een muziektijdschrift ('Der getreue Musikmeister'). Ook componeerde Telemann in opdracht van bestuurders, vermogende amateurs en kunstliefhebbers goed betaalde gelegenheidswerken. Op een houtje heeft hij nimmer hoeven bijten.

Georg Philipp Telemann moet dus wel een buitengewoon praktisch ingesteld mens zijn geweest. In de imposante lijst Telemann-Werke-Verzeichnis is hoofdstuk 33 gewijd aan 36 Fantasieën voor klavecimbelsolo, vermoedelijk gecomponeerd in de jaren 1730-1732. Stuk voor stuk aantrekkelijke composities die gretig aftrek vonden bij adel en gegoede burgerij.

Johann Sebastian Bach (1685-1750) -Sonate voor viola da gamba en klavecimbel in D, BWV 1028

Wat heeft Bach bezielde om zowel voor viool, viola da gamba, als voor cello solostukken te componeren? Uitdaging! Johann Sebastian Bach was in zekere zin een rederijker, een kunstenaar die er genoeg in schiep om onmogelijk geachte hoogstandjes te bedenken en uit te proberen. Denk aan 'Die Art der Fuge', 'Das Wohltemperierte Clavier' en het 'Musikalisches Opfer'. Hij heeft de muziekliteratuur verrijkt met tal van meesterwerken, die later voor menig componist de theoretische onderbouwing vormden voor hun verdere muzikale ontwikkeling. Voor Bach moet het een interessante uitdaging geweest zijn te bewijzen dat het ook voor strijkinstrumenten mogelijk was quasi meerstemmige stukken te componeren. Het zijn wonderen van schijnpolyfonie, ingebed in de traditionele vorm van een serie gestileerde dansen. Hij ontwikkelde melodische en harmonische lijnen, die eeuwenlang tot voorbeeld van componisten zouden blijven dienen.

De drie Sonates voor viola da gamba en klavecimbel componeerde Bach vermoedelijk in de periode tussen 1717 en 1723, toen hij als 'Kapellmeister' in dienst was van het vorstendom Cöthen. Zijn baas was Leopold von Anhalt-

Cöthen, een aan de toonkunst toegewijde edelman. Diens voorkeur ging uit naar instrumentale muziek. Het vorstendom beschikte daartoe over een voor die dagen tamelijk uitgebreid hoforkest. Leopold zelf was muzikaal begaafd. Hij speelde viool, viola da gamba en klavier. Ongetwijfeld zal Bach bij het componeren van de gambasonates aan zijn patroon hebben gedacht. Maar ook het orkest beschikte over bekwame bespelers van de viola da gamba, met name Christian Ferdinand Abel en zijn zoon Carl Friedrich. Het is heel wel denkbaar dat Bach deze sonates tezamen met collega Abel zal hebben uitgevoerd. Gamba en klavier zijn in deze sonates gelijkwaardige solisten. Een extra aanwijzing voor deze veronderstelling is dat de rechterhand van de klavierpartij in detail is uitgewerkt, anders dan de gebruikelijke schetsmatige basso continuo- notatie (in de linkerhand).

De eerste twee sonates, BWV 1027 en 1028, zijn opgezet in de vorm van de traditionele vierdelige kerksonates: langzaam-snel-langzaam-snel. In de derde sonate, BWV 1029, wijkt Bach af van dit patroon. Die sonate heeft drie delen, de langzame inleiding is weggelaten.

Bach opent de tweede sonate met een *Adagio* in arioso stijl. Gamba en klavier voeren een evenwichtige, bijkans hoofse conversatie. Als contrast volgt een levendig discours, *Allegro*, waar de speelvreugde van afstraalt. Het hart van de sonate wordt gevormd door de derde beweging, *Adagio*, een fijnzinnige siciliano. De introverte stemming doorbreekt Bach bewust met gesublimeerde dansmuziek in de vorm van een weelderig geornamenteerd *Allegro*.

Han van Tulder (www.hanvantulder.nl)